

DE GESCHIEDENIS VAN HET LUSITAANS GEEDROCHT

ONDERDRUKKING EN BEVRIJDING

PORTUGAL & ZIJN KOLONIËN

TONEELWERKGROEP PROLOOG

Waarom zijn de arme landen arm en de rijke landen rijk?

Omdat, zo hoort men vaak zeggen, de bevolking van de arme landen een andere mentaliteit bezit dan die van de rijke landen. Om een rijke maatschappij te doen functioneren, stellen sommige ontwikkelingsteoretici zoals Tinbergen (1), is er een aantal specifieke menselijke eigenschappen vereist: belangstelling voor materiële zaken, doorzettungsvermogen, bereidheid tot risico's e.d. Daarenboven stimuleert een gematigd of koud klimaat de energie. Wat de arme landen in hun achterlijk stadium gevangen houdt, zijn de spiegelbeelden van de genoemde stimulerende eigenschappen en omstandigheden: onverschilligheid t.a.v. lotsverbetering, afkeer van gekompliceerde zaken, kortzichtigheid, angst voor risico's, lusteloosheid. Met andere woorden: de rijke is rijk omdat hij voortvarend is, de arme is arm omdat hij lui en apaties is.

Een eeuw geleden vatte Batavus Droogstoppel, Multatuli's befaamde makelaar in koffie (5, p.291), de zaak in deze geest bondig samen, sprekend over de arme Javaan: "Maar dat begrijpt zich, op de zaken moet men passen, ginder zo goed als hier. Op Java zullen de gebraden duiven niemand in de mond vliegen, er moet gewerkt worden. En wie dit niet wil, is arm en blijft arm, dit spreekt vanzelf".

Nog steeds praat men als Droogstoppel, ondanks de talloze studies die aantonen dat een volk niet principieel is wel of niet "voorbeschikt voor het ondernemerschap". De Droogstoppel-verklaringen, die meestal neerkomen op cirkelredematies, worden door de meest simpele feiten al weersproken. Als men immers uitgaat van bepaalde Europese mentale eigenschappen, dan wordt het onverklaarbaar dat ons werelddeel vóór de grote ontdekkingsreizen, vóór 1450, onderontwikkeld was t.o.v. de omringende wereld: China, India en de Arabiese wereld, de Inca- en Mayarijken kenden hoog ontwikkelde beschavingen. De wetenschap in die gebieden was ver gevorderd, ze kenden een rijke produktie van stoffen als zijde, porcelein, hout- en leerprodukten etc. Hun grote technische kunnen bleek uit waterwerken en huizenbouw. Noch psychologische, noch klimatologische, noch geografische of welke voorwaarden dan ook, kunnen een exclusieve verklaring opleveren van de ontwikkeling van een cultuur. Elke eenzijdige verklaring laat talloze vragen open.

Waarom vertoonde de Noorachinese kultuur, zich ontwikkelend in een klimaat gelijk aan het onze, niet die expansieve trekken die voor Europa kenmerkend zijn?

De historicus Jan Romein rekent in Aera van Europa grondig af met elke verklaring die de huidige achterstand van de Derde Wereld wil begrijpen vanuit specifieke, alles bepalende oorzaken, of het nu gaat om klimaat, ligging, etnologische eigenschappen of bijv. de veelgeroemde Europese (joods-Grieks-christelijk-humanistische) geest. (2, pp.7-17; of 13) Tegenover deze tijdloosheid en dus algemene geldigheid pretenderende factoren stelt Romein, en we zijn het daarin graag met hem eens, dat het huidige verschil tussen rijk en arm slechts verklaard kan worden vanuit het historische proces van de niet geheel voorspelbare opeenvolging van menselijke daden, die steeds weer tot stand komen op basis van de totale en wisselende som van alle mogelijke factoren, waaronder klimatologische, etnologische en i.h.b. de gegeven stand van de produktie.

Als we ons bepalen tot de situatie van waaruit Europa zich tot een overheersend werelddeel ontwikkelde, moeten we als een van de genoemde factoren het toenmalige nivo van handel en produktie nemen, die met een aanwezige mentale of culturele instelling in sterke mate de ontdekkingsreizen gestimuleerd hebben. In de eerste plaats hadden deze tot doel de machtspositie van de islamitische handelaren in de handel tussen Europa en Azië te doorbreken.

Het historische tijdvak waarin het verschil tussen Europa en haar omgeving uitgroeide tot het huidige verschil tussen het rijke Noorden en het arme Zuiden, kan men in twee perioden verdelen:

het kolonialisme, de opdeling van de wereld door de Europese landen vanaf 1500 tot de Eerste Wereldoorlog, vond voor het grootste deel na de Tweede Wereldoorlog zijn einde met het politiek min of meer onafhankelijk worden van vele gebieden in de Derde Wereld;

het neokolonialisme, de economische afhankelijkheid van de Derde Wereld van de grote industriële centra en markten in het Westen.

HET KOLONIALISME

Ontstaan van het kolonialisme onder het handelskapitalisme.

De ongelijkmatige ontwikkeling tussen Europa en de Derde Wereld begint zich af te tekenen in de periode 1400 - 1600. Vóór die tijd bestond er nog veel overeenkomst tussen de Europese en de Aziatische maatschappijen. Beide hadden een agrarisch-feodale structuur. Romein schrijft: "Wat ik als middeleeuws kende, herkende ik als Aziatisch. En omgekeerd, alles wat ik van Azië te weet kwam, deed mij middeleeuws aan. Verhalen van mensen die in Zuid-Europa of Ierland gereisd hadden pasten alle in hetzelfde zich vormende beeld, evenals ik in de loop der jaren, hetzij over de oude geschiedenis of die van de oud-Amerikaanse beschaving te weet kwam." (3,p.73) Ook de schildering van Huizinga in Herfsttij der Middeleeuwen van de Bourgondische cultuur kan men met goed recht als een beschrijving van menselijk gedrag in Oosterse landen opvatten. (2,p.IX) De graad van ontwikkeling in Afrika vóór de slavenhandel met zijn verwoestende gevolgen, was te vergelijken met die van Oost-Europa of de Balkan in de 17e eeuw.

Er waren tussen Europa en de haar omringende wereld in die tijd echter bepaalde verschillen, die later van essentieel belang zouden blijken:

1. Ten opzichte van het Oosten was er in Europa sprake van een duidelijke achterstand op het gebied van de landbouw, de produktie en de wetenschap. Het produktienivo van de Chinezen bijv. was belangrijk hoger. Zij produceerden als eersten zijde en porcelein, Zij waren de uitvinders van de boekdrukkunst, het kompas en de kruiwagen, zij gebruikten als eersten papiergeld. (3,p.204;4) India was superieur op punten als de techniek van het ijzergieten en in de rekenkunde. Menig werk van de Griekse klassieke wiskundigen en filosofen werd in Europa bekend via Arabiese vertalingen.

2. Het klimaat en de beperkte omvang van het landbouwgebied beperkten de opbrengst uit de agrarische sector. Geen rijke handel in landbouwprodukten dus, geen rijke adelstand: de bezittingen rond de riddersloten leverden net genoeg op om in eigen behoeften te voorzien. Door het daaruit voortvloeiende tekort aan geld konden de vorsten

de aan hen ondergeschikte adel slechts betalen met gunsten en rechten (leenstelsel, tolrechten), of zij konden zich slechts verrijken door roof. Deze situatie verschafte in Europa de basis voor een militaristische feodaliteit, die bovendien werd gekenmerkt door staatkundige versnippering. In de strijd tegen de invallende Mongolen (1200) en de Arabieren in Frankrijk en Spanje was de enige bindende faktor het gecentraliseerde en hiërarchies georganiseerde christendom.

Daarentegen was er in Azië sprake van een burokratische feodaliteit. De basis daarvan werd gevormd door de aanwezigheid van uitgebreide bevoeiingswerken, nauwe samenwerking tussen dorpen en gemeenschappen, en een bijbehorend burokratisch ambtenarenapparaat. De vorsten bezaten grote macht. De situatie in Europa (geen vorstendespotendom, machtsversnippering van de adel) maakte de ontwikkeling van een krachtige burgerij van handelaren mogelijk. De burgerij trad tenslotte als geldschieter der vorsten op, en organiseerde zich in de vorm van onafhankelijke steden (Vlaanderen, Hanzesteden). De steden in Noord-Italië ontwikkelden zich bovendien, onder meer door de kruistochten (1099-1270), op basis van de handel met Klein-Azië. Deze handel betrof o.a. via karavaanwegen aangevoerde produkten als meubelen, stoffen, leerprodukten en specerijen. Ook vóór het tijdperk van het kolonialisme gold zonder meer: "Goederen in Europa vervaardigd, waaraan in de koloniën behoefte zou zijn geweest, bestonden niet. Er bestonden slechts goederen waaraan in Europa behoefte bestond". (2,p.176)

3. Een derde essentieel verschil was gelegen in de verhouding tussen gebied en kustlijn: Europa bezat een naar verhouding zeer lange kustlijn, die het ontstaan van zeevarende naties als Italië, Portugal, Holland en Engeland begunstigde. Terwijl de uitgestrekte landbouwgebieden in het Oosten een meer statiese levenswijze en ekonomie met zich meebrachten, bracht de zeevaart een meer dienamies element in het karakter van de Europese handel.

Deze en andere verschillen duiden op een achterstand van Europa in de toenmalige agrarische produktie, maar ze hielden terzelfdertijd de elementen in die de achterstand konden omzetten in een voorsprong. De omslag begint op het moment dat de christelijke strijd in het Oosten tegen de islam mislukt. In 1453 valt Constantinopel en het Turkse Rijk

breidt zich uit over de Balkan. Hiermee werd de handel tussen Europa en Indië en China, via Klein-Azië sterk belemmerd. (2, p.99; 12, p.15) Tegenover de Turkse winst staat het verdrijven van de Moren van het Iberische schiereiland; in 1415 bezetten de Portugezen een mohammedaanse vesting tegenover Gibraltar. "Door de machtspositie van de islam in Noord-Afrika aan te tasten, wilden de Portugezen de tussenkomst van de Arabieren uitschakelen en de voordelen van de Oosterse handel aan zich trekken, m.a.w. nog altijd het oude neven-doel der kruistochten" (2, p.168) In 1488 ontdekt Bartholomeus Diaz de zeeweg naar Indië langs Kaap de Goede Hoop: men kon de Arabies-Turkse wereld omzeilen. Na de verovering van Granada in 1492 krijgt Columbus geld en schepen om via de westelijke route te trachten Indië te bereiken. Hij ontdekt Amerika. Een en ander betekent dat de Europese handel zich van de Middellandse Zee verplaatst naar de kusten van de Atlantische Oceaan, van Italië naar Spanje en Portugal, en later naar Holland en Engeland. Het welslagen van de Europese expeditie naar Voor- en Achter-Indië en naar Amerika is te danken aan de militaire kundigheden van de Europese zeevaarders, hun zucht naar goud en winst (die Europa zelf niet op kon leveren), en hun christelijke bekeringsdrift.

De ontdekkingsreizen en de vestiging van koloniën in de 16e eeuw versnellen in Europa de opkomst van de klasse van kooplieden, scheepsbouwers en instrumentenmakers. De zeevaart vereist de ontwikkeling van de kartografie en van navigatiemethoden; de wiskunde, sterrenkunde en optica worden gestimuleerd, hetgeen een vernieuwde belangstelling van het werk uit de Oudheid met zich meebringt. (6) Deze vernieuwde belangstelling voor de Oudheid, gekombineerd met de nuchtere zakelijke instelling van de opkomende burgerij maken een ongeremde ontwikkeling van de wetenschap mogelijk. Deze ontwikkelingen betekenen voor de Europese moederlanden:

- de groei van wetenschap en techniek tot voorbij het niveau van de Oosterse landen;
- een overvloed van geakkumuleerd kapitaal dat verkregen werd uit de winst op de koloniale produkten en uit de roof van goud.

Als voorbeelden kunnen we aanhalen dat het Britse Imperium na de overwinning in de slag van Plessis in 1765 op het rijk van de Indische Moguls in de daarop volgende 15 jaar een som van ong. 100 miljoen gouden ponden uit India plunderde. Volgens de Nederlandse historicus Kolenbrander plunderden de Vereenigde Provinciën in 250 jaar om en nabij de 600 miljoen goudgulden uit Indonesië. De totale som die het Westen

tussen 1500 en 1750 uit de Derde Wereld haalde, belooft zo ongeveer 1 miljard gouden ponden. Dit is het dubbele van de totale som van de waarde van alle nijverheidsondernemingen in Europa in 1800. Deze massale plundering is het fundament van onze industriële investeringsmogelijkheden in de 19e eeuw.

Voor de koloniale gebieden betekent een en ander:

- roof en uitbuiting van de arbeidskrachten op de cacao-, koffie-, thee- en suikerplantages, uitmondend in het systeem van gedwongen monokultuur;

- deformatie van de economische en sociale opbouw. Immers, wat waren de algemene bestaansvoorwaarden van de volkeren van de afrikaanse landen? Ze bedreven veeteelt en een per streek mee of minder primitieve akkerbouw, die echter overal gekenmerkt werd door een relatieve overvloed aan grond. Gebrek aan grond was in Afrika onbekend, integendeel, de bevolking kon over prakties onbegrensde grondreserves beschikken.

Natuurlijk waren op deze grond vanwege de zeer primitieve landbouwwerktuigen de oogsten mager en de levensstandaard uitzonderlijk laag. Desondanks bestond er geen materiële noodzaak voor deze volkeren om in de mijnen, de plantages of de fabrieken van de blanke kolonisten te gaan werken.

Met andere woorden, als men geen verandering zou brengen in het stelsel van het grondbezit van Equatoriaal en Zwart Afrika, dan kon men daar de kapitalistische produktiewijze niet invoeren. Om deze produktiewijze in te voeren heeft men de massa van de zwarte bevolking met buiten-economische dwang radikaal en op brute wijze van haar normale bestaansmiddelen moeten scheiden. Men moest een groot deel van het bouwland van de ene dag op de andere in domeinen veranderen door het de koloniserende staat in eigendom te geven; of door het in privaateigendom te geven aan de kapitalistische maatschappijen. Men moest de zwarte bevolking "stationeren" in gebieden die men cynies de naam "reservaat" gaf, op stukken grond die te klein waren om alle bewoners te voeden. Bovendien moest men haar een hoofdelijke belasting opleggen, dat wil zeggen een geldbelasting per hoofd van de bevolking, ondanks het feit dat de primitieve landbouw geen geldinkomsten kent.

Door deze verschillende buiten-economische dwangmaatregelen heeft men de Afrikaan dus gedwongen als loontrekker te gaan werken, al was het maar voor twee of drie maanden per jaar. In ruil voor deze arbeid kreeg hij gold, waarmee hij de belasting kon betalen en de noodzakelijke extra voedings-

middelen kopen, die hij nodig had voor zijn levensonderhoud, omdat de hem overgebleven grond daartoe niet toereikend was.

In landen als Zuid-Afrika, Rhodesië, de Portugese koloniën en voor een deel ook het voormalige Belgies Congo, waar de kapitalistische produktiewijze op de meest ruime schaal is ingevoerd, werden overal deze methodes toegepast. Men heeft een groot deel van de zwarte bevolking ontworteld en verjaagd en uit haar traditionele werk- en leefwijze verdreven.

Laat ons terloops de ideologische huichelarij vermelden, waarmee deze beweging vergezeld ging, het geklaag van de kapitalistische maatschappijen en de blanke opzichters, die beweerden dat de zwarten te lui waren, omdat ze zelfs niet wilden werken als ze de kans kregen in de mijnen en de fabrieken tien keer zoveel te verdienen als vroeger op hun eigen akkers. Dezelfde klachten kon men 50 of 70 jaar daarvoor horen over de indiese, chinese of arabiese arbeiders. Men heeft ze ook in de 17e en 18e eeuw gehoord - een goed bewijs voor de fundamentele gelijkheid van alle menselijke rassen- over de europese arbeiders, franse, belgische, engelse en duitse. Het gaat om het volgende identieke feit: op grond van zijn fysiek en psychies gestel zit geen mens normaal gesproken graag 8, 9, 10 of 12 uur perdag opgesloten in een fabriek of een mijn. Uitzonderlijk sterke dwang en pressiemaatregelen zijn nodig om een mens die aan een dergelijk dwangarbeiderswerk niet gewend is, hiertoe te verplichten.

- ondergeschiktmaking aan de Europese industrie. Door de mechanisatie van de Engelse textielnijverheid in de 17e eeuw worden de fijne textielimporten uit India overbodig en wordt het Indiase platteland ontwricht doordat men van India een afzetmarkt van de Engelse katoenindustrie maakt. (2,p.206)

Marx schrijft over deze onvrijwillige bijdrage van de Derde Wereld aan de accumulatie van het Europese kapitaal: "De ontdekking van de goud- en zilverlanden van Amerika; de uitroeiing, het in slavernij brengen van de inheemse bevolking in de mijnen; het begin van de veroveringen en plundering in Oost-Indië; de transformatie van Afrika in een kommercieel jachtgebied op zwarte huiden; ziedaar hetgeen de dageraad van het tijdvak van de kapitalistische produktie karakteriseert. Deze idylliese verrichtingen zijn de hoofdmomenten van de aanvankelijke accumulatie". (10,15)

Het industrieel kapitalisme.

Met het ontstaan van het industrieel kapitalisme in de 19e eeuw verdwijnt de oorspronkelijke voorsprong van de Derde Wereld op het gebied van de produktie van suiker, katoen en ander textiel, en tabak. De opkomst van de bietsuiker, de Engelse textielindustrie, de Amerikaanse katoen- en tabaksindustrie bevestigen de uiteindelijk resterende functie van de Derde Wereld: leverancier van grondstoffen voor de Europese industrie en afzetgebied voor de eindprodukten van diezelfde industrie. In de periode van 1870 tot 1900 krijgen de gebieden van de Derde Wereld betekenis als leveranciers van koper en zink (Australië), tin (Maleisië, Indonesië, Bolivia), rubber (Zuidoost Azië). Deze periode van de groeiende Europese controle over de Derde Wereld, van verdere kolonisering (in het bijzonder van Afrika), en van het totaal ondergeschikt maken van deze gebieden aan de produktie van de Europese industrie, -deze periode wordt door Lenin gekarakteriseerd als het imperialisme. (9)

De Derde Wereld wordt niet alleen ekonomies achtergehouden. Terwijl in West-Europa het lager onderwijs verplicht wordt gesteld, beperkt men zich in de koloniën tot de opleiding van enkele bestuursambtenaren. De bevolking blijft grotendeels achter in analfabetisme. Het feit dat geen noemenswaardige overdracht van kennis naar de koloniën heeft plaatsgevonden, is een zwaarwegende faktor bij het uitgroeien van de huidige achterstand.

Enkele landen die zich honderd jaar geleden nog in een feodale toestand bevonden, hebben zich aan de armoede kunnen onttrekken, hebben zich kunnen ontwikkelen tot moderne geïndustrialiseerde landen, of zijn bezig dat te doen -bijv. China en Japan. In beide gevallen ging dit samen met het weren van buitenlandse invloeden, zodat een autonome organisatie mogelijk was. China heeft de weg gekozen van een socialistiese ekonomie, die buitenlandse konkurrentie uitschakelde en de agrariese produktie kollektiviseerde. In tegenstelling tot China heeft Japan na een periode van volstrekte isolatie, die duurde tot het midden van de 19e eeuw, een eigen imperialistiese politiek gevoerd, die op basis van een autonome ontwikkeling (7,p.13) tot drie expansieoorlogen leidde: met Rusland (1904-05), met China (1935-45) en met de Westelijke machten om de suprematie in geheel Zuidoost Azië (1941-45) Deze oorlogen én de kolonisatie naar binnen van de Japanse arbeider die tegen zeer lage lonen werkt hebben een industriële bloei mogelijk gemaakt.

De meeste arme landen zijn echter arm gebleven of zelfs armer geworden. Deze armoede laat zich vaststellen aan de hand van het volgende scala van gebreken en problemen, die meestal alle tegelijk gelden: (13)

1. Voedseltekort. Ondervoeding treedt op als het dagelijks rantsoen minder dan 2500 calorieën bevat. Uit ramingen van de FAO blijkt dat 70% van de wereldbevolking beneden deze grens leeft.

2. Gebrekkige landbouwmethoden. In de ontwikkelingslanden is 60 tot 70% van de bevolking werkzaam in de landbouw, tegen 13% in Noord-Amerika en 20% in Europa. Er is sprake van een tekort aan technische middelen, meststoffen en lastdieren, hetgeen een lage opbrengst per hectare oplevert. Het grondprobleem is echter niet deze lage opbrengst, maar het feit dat de bevolking te arm is om in haar behoeften te voorzien. M.A.w. het is eerder een vraag naar broodwinnig dan naar brood.

3. Een laag nationaal inkomen. Uit door de VN gepubliceerde cijfers blijkt dat 16% van de wereldbevolking (VS, Canada en West-Europa) 70% van het wereldinkomen geniet. (16)

4. Geringe industrialisatie en laag energieverbruik. De rijke landen beschikken over 85% van de in de wereld verbruikte energie. Een uitzondering vormt bijv. Japan, waarvoor wel de punten 1, 2 en 3 gelden, maar waar een omvangrijke industrie tot stand is gekomen.

5. Ekonomiese afhankelijkheid. Door de export van grondstoffen en door de import van industrieproducten, zijn de landen van de Derde Wereld in doorslaggevende mate afhankelijk van Westerse afnemers en leveranciers die de markten beheersen en de prijzen vaststellen.

6. Geringe arbeidsproduktiviteit. Door een onevenredig grote handelssektor, door achterlijke, elders reeds lang verdwenen arbeidsverhoudingen (uitbuiting van de pachter, onderworpenheid van de werknemer), door een tekort aan technies kader en vooral door grote werkeloosheid is de arbeidsproduktiviteit en tevens de koopkracht van de bevolking gering.

7. Moeizame nationale eenwording. Door het kolonialisme is een tegenstelling aangebracht in de landen van de Derde Wereld tussen ekonomies blootgelegde en de zgn. traditionele gebieden. Mede door de willekeurige staatkundige grenzen en een opgelegde staatsstructuur worden de ontwikkelingslanden gekenmerkt door een heterogene samenstelling van de bevolking.

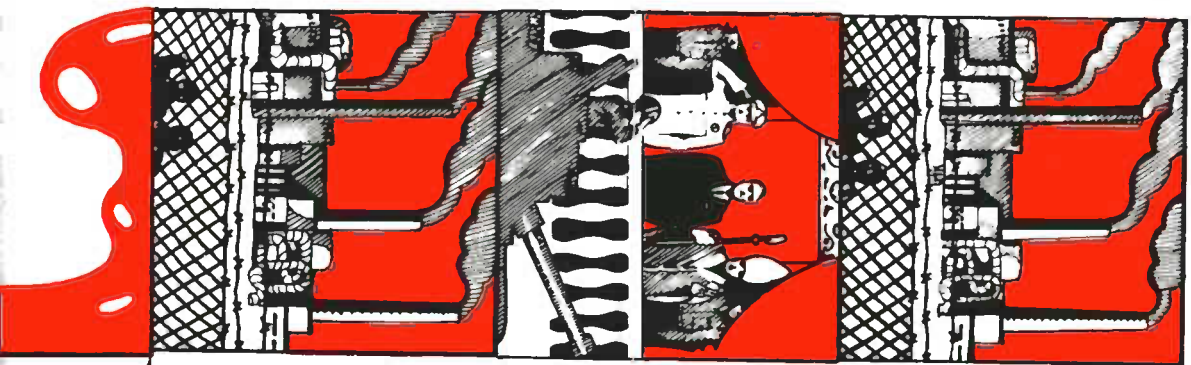
8. Analfabetisme. In Afrika, Zuidoost-Azië en Latijns-Amerika vindt men doorgaans een analfabetisme van meer dan 50%. Oost- en West-Afrika, Saoedi-Arabië en India hebben een bevolking die voor meer dan 80% analfabeet is.

Literatuur.

- (1) Dr. J. Tinbergen, Arme en rijke landen, in Intermediair, mei 1968.
- (2) Jan Romein, Aera van Europa, Brill, Leiden 1954.
- (3) Jan Romein, Bender en anders, Querido, Amsterdam 1964.
- (4) Dr. J. Needham, Wetenschap en samenleving in Oost en West, in Intermediair, augustus 1969.
- (5) Multatuli, Max Havelaar, herdruk van de uitgave van 1860, Meulenhoff, Amsterdam 1920.
- (6) Dr. D.J. Struik, Het land van Stevin en Huygens, Aula, Utrecht 1965.
- (7) Dr. W.F. Wertheim, Ontwikkelingshulp als neokolonialisme, in De Nieuwe Stem, augustus/oktober 1967.
- (8) Kleine Enzyklopädie, Weltgeschichte, VEB, Leipzig 1965.
- (9) Harry Magdoff, The Age of Imperialism, Monthly Review Press, New York 1969.
- (10) Ernest Mandel, L'accumulation primitive et l'industrialisation du tiers monde, in Victor Fay, En partant du capital Anthropos, Parijs 1968.
- (11) Ernest Mandel, Traité d'économie marxiste, II, Julliard, Parijs 1962.
- (12) Dr. G. Gonggrijp, Schets ener economische geschiedenis van Indonesië, Erven Bohn, Haarlem 1957.
- (13) Y. Lacoste, Het vierde miljard, Boom, Meppel 1964.
- (14) Wereldhandelskonferentie, uitgave NOVIB, Den Haag 1968.
- (15) Karl Marx, De oorspronkelijke accumulatie van het kapitaal, p. 586, SUN, Nijmegen 1970. In het bijzonder over het Hollands kolonialisme schrijft Marx: "De geschiedenis van het Hollandse koloniale beheer -en Holland was de kapitalistische modelnatie van de 17e eeuw- onthult een niet te overtreffen beeld van verraad, omkoperij, sluipmoord en laagheid". Niets is typerender dan hun systeem van mensenroof op Celebes om slaven voor Java te krijgen. De mensenrovers werden voor dit doel opgeleid. De dief, de tolk en de verkoper waren de hoofdagenten in deze handel, de inheemse vorsten waren de voornaamste verkopers. De gestolen jeugd werd in de gevangnissen

100 90 80 70 60 50 40 30 20 10 0

**DE GESCHIEDENIS VAN
HET LUSTAANS
GEDROCHT
ONDERDRUKING EN BEVRIDING
PORTUGAL
& ZIJN KOLONIËN
TONEELWERKGROEP
PROLOOG**

